ISSN: 2146-9903

Kış 2012

1

İDİL

Sanat ve Dil Dergisi

İDİL
Sanat ve Dil Dergisi

ISSN: 2146-9903 Sayı / Number: 1 Kış / Winter 2012

İmtiyaz Sahibi / Publisher

Yrd.Doç.Dr. Özden YARIMCA

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Mezahir AVŞAR (Selçuk Üniversitesi)

Doç. Dr. Mehmet BAŞBUĞ (Manas Üniversitesi)

Prof. Dr. Hurşit BAYRAMOĞLU (Kafkas Üniversitesi)

Prof. Dr. Gerhard HOFBAUER (Viyana Üniversitesi)

Prof. Dr. Melek GÖKAY (Konya Üniversitesi)

Dr. Arzhaana A. SYURYUN (Rusya Bilimler Akademisi)

Yrd. Doç. Dr. Nihat ŞİRİN (Konya Üniversitesi)

Arş.Gör. Doğan Çolak (Raportör) (Gazi Üniversitesi)

Genel Yayın Yönetmenleri / Editors in Chief

Yrd. Doç. Dr. Özden YARIMCA / Fırat BAŞBUĞ

Elektronik Yayın Yönetimi ve Tasarım / Web Management and Design

Eşref YARIMCA (Özne Yazılım)

Yazı İşleri Müdürü / Managing Editor

Fırat BAŞBUĞ

Adres
2000 Evler Mah. Ürgüp Bulvarı 18 / 9 Nevşehir / TÜRKİYE

www.idildergisi.com / bilgi@idildergisi.com

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

TÜRK TAKILARINDA UMAY İNANCININ İZLERİ VE AVRASYA KÖKLERİ... 1

RUS RESİM SANATINDA V.G. PEROV VE KÜÇÜK İNSAN İMGESİ ... 25

AZERBAYCAN HOLAVAR VE SAYACI NAĞMELERİNİN TÜR ÖZELLİKLERİ... 38

СЕМАНТИЧЕСКИЙ и ФОНЕТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ РУСИЗМОВ В КАРСКОМ РЕГИОНЕ ... 50

ОТ ПОСТМОДЕРНА К ПОСТ-ПОСТМОДЕРНУ: СОВРЕМЕННЫЕ СОЦИОКУЛЬТУРНЫЕ ТРАНСФОРМАЦИИ И НОВЕЙШИЕ ТЕНДЕНЦИИ ФИЛОСОФИЯ ЯЗЫКА ... 71

CHRISTIAN EGALITARIANISM: THE BOOK OF THE CITY OF LADIES VERSUS THE BIBLE ... 87

FLÜT EĞİTİMİNDE TEMEL BECERİLER VE DİL TEKNİKLERİ ... 103

20. YÜZYIL ALMAN RESİM SANATINDA BİR MODERNİST: MAX BECKMANN ... 123

GU KÖKENLİ SÖZLER ... 145

NONLITERAL LANGUAGE FORMS IN CHILDREN: IN WHAT ORDER ARE THEY REQUIRED IN PRAGMATICS AND METAPRAGMATICS? ... 160

PROF. DR. FİLİZ KILIÇ İLE KLASİK TÜRK EDEBİYATI ÜZERİNE ... 164

DOI: 10.7816/idil-01-01-03

AZERBAYCAN HOLAVAR VE SAYACI NAĞMELERİNİN TÜR ÖZELLİKLERİ

Mehmet Ali YOLCU[1]

ÖZET

Eski dönemlerde ortaya çıktığı düşünülen holavar ve sayacı nağmeleri, Azerbaycan sözlü halk edebiyatındaki emek mahnılarının içinde sınıflandırılmıştır. Her ne kadar ezgisel yönüyle bayatı ve âşık yaratıcılığındaki türlere nazaran daha basit görülse de, bu türler, insanlığın ilk hayvanları evcilleştirdiği, ilk tarımsal faaliyetler gerçekleştirdiği dönemlere kadar uzanan geçmişi, kısacası ilkel kökleri nedeniyle oldukça önemlidir. Holavar ve sayacı nağmelerinin sürü hayvanları ile tarımda kullanılan hayvanların seslerinin taklidine dayalı ve onlara seslenme amacıyla söylenen ünlem sözcüklerinden doğduğu düşünülmektedir. Zaman içinde bu seslere ritmik sözler eklenmiş ve bunlar, estetik bir özellik kazanarak ezgili biçimde söylenen şiir formlarına dönüşmüştür. Bu çalışmada, holavar ve sayacı nağmelerinin tür özellikleri; yapı, konu, biçim vb. yönlerden ele alınmış ve bu türlerin doğuşuyla ilgili araştırmacıların görüşleri incelenip değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Holavar, Sayacı Nağmeleri, Tür, Azerbaycan Halk Edebiyatı.

GENRE FEATURES OF AZERBAIJAN HOLAVAR AND SAYACI SONGS

ABSTRACT

Holavar and sayaci songs which thought to occur in ancient periods were classified in the labor songs which in Azerbaijan oral folk literature. Although it is seen simpler than bayati and genres in the bard art with aspect of melodic, these genres are very important because of their past ranging to periods which mankind domesticated first animals, carried out first agricultural activities, in short because of

[1] Nevşehir Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
mehmetaliyolcu@gmail.com

primitive roots. It is thought that holavar and sayaci songs occured from exclamation words which based on the mimic of sounds of animals used in agriculture and herd animals and which said the purpose of addressing them. In time, it was added to rhytmic words to these sounds and they transformed into the forms of poetry which said melodic, gathering an esthetic property. In this study, it was discussed the properties of genre of holavar and sayaci songs in terms of the plot, theme, form and etc. and it was analyzed and evaluated views of researchers about the origin of these genres.

Key Words: Holavar, Sayaci Songs, Genre, Azerbaijan Folk Literature.

Giriş

"İş türküleri" olarak da adlandırabileceğimiz "emek mahnıları", Azerbaycan halk yaratıcılığının en eski ve önemli türlerinden biridir. İlkel dönemlerde avcılık, hayvancılık ve tarım gibi ekonomik faaliyetler ile doğa olayları hakkında insanların zihninde oluşan tasavvurların yansımasını bu türde görmek mümkündür. Diğer yandan animist inançların köklerinde bulunan doğadaki varlıklara ruh atfedilmesine, toprakla ve hayvan sürüleriyle insan arasındaki etkileşimin izlerine bu türde rastlamaktayız.

"Mahnı"lar, Azerbaycan Türklerince ezgi-dans bütünlüğü içinde türkü formunda bir tür olarak düşünülmüştür. "Holavarlar" ve "sayacı nağmeleri" olarak bilinen türler Azerbaycan sözlü edebiyatında emek mahnıları içinde sınıflandırılmıştır. Bu türlere geçmeden önce bazı araştırmacıların mahnı konusundaki görüşlerine yer verilecektir:

Eziz Mirahmedov, mahnının lirik şiirin en eski nüvelerinden biri ve ezgiyle okunmak için yaratılmış şiir olarak düşünmektedir. Eski zamanlarda mahnının halk tarafından çoğu zaman musiki ve raksla kırılmaz şekilde bağlı olduğunu, musiki ve raksın birleşimiyle ya iş zamanı, ya dini ve maişet merasimlerinde ya da el bayramlarında ifa olunduğunu ve halkın mahnı anlayışında merasim ve gayrı-merasim mahnılarından ibaret iki türe rast gelindiğini ifade etmiştir (Mirahmedov, 1998: 122-123).

Paşa Efendiyev, çalışmasında, önce mahnılar hakkında genel bilgi vermiş; ardından mahnıların konu ve yapı özelliklerinden bahsetmiş, mahnının önemli özelliklerinden biri olarak musikiye bağlılığını kaydetmiştir (Efendiyev, 1981: 153-154). Araştırmacı, mahnı konusunda şöyle der: "Mahnı halkın kalbidir, halkın maneviyatı, dâhili âlemi, fikri, hissi, ıstırapları, sevinç ve kederidir. Mahnılara göre

halkın hayat tarzını toyunu, yasını, mübarizesini, muayyenleştirmek mümkündür. Mahnılar, ihtimaldir ki, halkın ilk yaratıcılık numuneleridir" (Efendiyev, 1981: 154).

Azerbaycan, İran ve Irak'ta yaşayan Türkler arasında "mani" terimine karşılık olarak "bayatı" ya da birkaç ağız farklılığıyla "mahnı"[2] adının kullanıldığını görmekteyiz. Ancak bu iki adlandırma arasındaki farklılık sadece sözcük düzeyinde kalmamıştır. Bayatılar, Azerbaycan halk edebiyatı içerisinde hem âşık şiirinde hem de klasik ve çağdaş şiirde yaratıcıları belirli olan bir tür olarak da görülmüş, diğer yandan mahnılar ise dans ve ezgiyle bütünleşmiş yönüyle anonim ürünler olarak ön plana çıkmıştır. Mahnılar daha ziyade Türkiye Türklerinin adlandırmasında kullanılan türküye karşılık gelmektedir, diyebiliriz.

1. Holavar ve Sayacı Nağmesi Kavramı:

Holavarlar, Azerbaycan'da çiftçilerin ekim veya hasat zamanlarında işleri kolaylaştırmak, motivasyonu artırmak ve tarım faaliyetinde kullanılan hayvanları yönlendirmek amacıyla söyledikleri kendine özgü ezgisi olan türkülerdir. Sayacı nağmeleri de çobanların sürülerini kontrol etmek, onlara komut vermek ve hayvan gütme işini eğlendirici bir hale getirmek işlevlerine sahip bir türdür.

Azerbaycan Folklor ve Etnoğrafya Sözlüğü'nde holavar için şu tanım yapılmaktadır: "Holavarlar ekincilik ve çiftçilikle ilgili Azerbaycan şifahi halk şiiri türlerinden biri. Bunlar türkü gibi de söylenirdi. Genellikle mani şeklinde olurlar" (Hacıyeva vd. 1999: 78). Aynı eserde sayacı nağmeleriyle ilgili olarak şöyle bir tanım verilmiştir: "Azerbaycan'da sığır, keçi ve koyunculukla ilgili olarak teşekkül etmiş şiirler. Holavarlar gibi sayacı sözleri de esas itibariyle bayatı biçiminde meydana getirilir. Bazen 3, 4, 5 heceli, 6 ve daha çok mısralı sayacı nağmesi şeklinde de yayılmıştır" (Hacıyeva vd. 1999: 109).

Ehlimen Ahundov, Azerbaycan halk edebiyatı ürünlerini topladığı eserinin "Açıklamalar" bölümünde holavar mahnıları üzerinde durmuş, holavar kelimesinin nasıl türediğini, ekincilikle yakın ilgisi olduğunu açıklayarak bunların her mısrasının 7, 6 yahut 8 heceden ibaret olup esas önemli noktanın ahenk olduğunu vurgulamış, ilk mısranın 1, 2 veya 3 heceden terkip edildiğini ve buranın nakarat gibi okunduğunu ifade etmiştir (Ahundov, 1994: 426). Ahundov'a göre, her bendi 4 mısradan ibaret holavarlar nispeten yakın zamanın mahsulüdür (Ahundov, 1994: 426).

[2] Ziyat Akkoyunlu mani terimiyle ilgili şu bilgileri vermektedir: "Mani, Erzurum ve Kars yöresinde meni, Ege'de mana, Urfa'da meani, İstanbul ağzında mâni, Azerbaycan'da mahnı, Kerkük'te me'ni diye telaffuz edilir" (Akkoyunlu1999: 31).

Ali Kafkasyalı'nın aktardığı bilgilere göre, holavar sözü "ho" ile "var" sözünün birleşmesinden meydana gelmiştir. Ahengi temin etmek için araya "la" sesi katılmıştır. "Ho", hayvan, "var" ise "git" demektir. Eski zamanlarda söylenen holavarların mısra ve hece sayıları farklı olmuştur. Ancak son zamanlarda oluşturulan holavarların mısra sayıları sabitleşerek genelde dört mısradan oluştuğu gibi mısralardaki hece sayıları da eşit bir hâl almıştır. Holavarların bazıları bayatı (mani) biçimine dönüşmüştür, hatta bazı maniler holavar şeklinde de söylenmektedir. "Holavar" kelimesinin kullanımı da farklı şekilde ifade edilmektedir. "Holavar oku" denilmez, "holavar çek" denir. Bu da herhalde "holavar"ın uzatılarak söylenmesinden kaynaklanmaktadır (Kafkasyalı, 2002: 349).

Holavar kelimesinin kökünde bulunan "ho" büyük olasılıkla hayvanların ilk evcilleştirilmesi dönemlerinde kontrol ve komut amacıyla söylenen hayvan seslerinin taklidine dayalı bir ses olmalıdır[3]. Benzer bir tür gelişimini sayacı nağmelerinde de görmekteyiz. Sürülerini kontrol altında tutmak isteyen çoban, belli ritimlerle ses, ıslık veya kaval çalarak hayvanları şartlı reflekse alıştırırken bu seslere zamanla sözler ekleyerek özgün bir tür ortaya çıkarmıştır. Her iki tür, önceleri 2-3 hecelik dizelerden meydana gelmişken daha sonraki aşamalarda bayatı şeklinde olduğu gibi 7 heceye yaklaşmıştır.

Sayacı nağmeleri, göçebe hayatının başka bir alanı koyunculukla ilgilidir. Sayacı sözlerinin kökeni hakkında farklı görüşler mevcuttur. Bu tür hakkında M. Tehmasib, sayacı sözünün Fars dilinde ki "saye", yani "gölge" sözünden alındığına ihtimal verir. Araştırmacıya göre, Fars dilinde bu sözün mecazi anlamı "himaye etmek", "savunmak"tır. Fars dilinden Azerbaycan Türkçesine de geçen "saye" sözü Kafkasya Türkleri arasında "bolluk", "bereket" vb. manalarda kullanılmaktadır. Buradan da sayacı nağmelerinin veya sayacıların halk arasında "bolluk getiren", "bereket getiren" vs. anlamlarında kullanıldığı anlaşılmaktadır (Eliyva, 2007: 127-129).

Halk yaratıcılığının ilk örneklerinin ilkel insanların faaliyetleri ve tabiat hadiseleri hakkındaki basit tasavvurları ile ilgili meydana gelen sade emek ve merasim şarkıları olduğunu ileri süren Ramiz Ağayev'e göre, hayat tarzı oluştukça tedricen bu şarkılar iş sürecinden ayrılıp müstakil şekilde boş zamanlarla dinlenme aralıklarında da icra olunmaya başlanmıştır (Ağayev, 2000: 56). Araştırmacının

[3] Boğa ya da öküz Anadolu'da ve ona yakın coğrafyalarda güç ve üremenin yanı sıra toprağın sürülmesi ve tarımsal üretim üzerindeki etkin rolü nedeniyle de saygı görmüştür. Eski Mısır'da Apis adlı tanrının boğa şeklinde tasvir edilmesi, bazı Hitit tanrılarının başlıklarında boğa boynuzlarının yer alması bu kutsal simgelemenin örneklerindendir. Bu sebeplerle "ho" kelimesinde bazı hayvanlara kutsallık atfedilmesiyle alakalı bir özellik dikkat çekmektedir.

aktardığı bilgilere göre, bu şarkıların birçoğunda emek özü, iş aletleri, yardımcı güçler övülmüş hatta kutsallaştırılmıştır. Bu şarkılar sırf bu yönlerine göre de eski insanların emek arkadaşları olmuşlardır. Azerbaycan şifahi (sözlü) halk edebiyatında eski emek şarkılarının birçok özelliklerini saklayan holavarlar şimdi de yaşamaktadır (Ağayev, 2000: 56).

2. Konu, Yapı ve İşlev Özellikleri:

Holavarların icrası esnasında icracı, çifte sürülen hayvanla aslında bir çeşit iletişim kurmaktadır ve ona hitap ederek hayvanı kişileştirmektedir. Bu bağlamda düşünüldüğünde arkaik inançlardaki totemist ve animist unsurların yansıması ortaya çıkmaktadır. Tarımsal devrimin insanlığın inanç yapısında oluşturduğu büyük değişiklikler, toprağın kutsallaştırılmasına, toprağın dişil bir kudret şeklinde tasavvur edilmesine sebep olmuştur. Aynı şekilde toprağa işlem yapan bazı varlıkların ise eril bir kuvvet olarak düşünülmesi[4] ve bereket kültleriyle sembolleştirilmesi söz konusudur. Böylelikle öküz, boğa gibi çiftte kullanılan bazı hayvanlar, çeşitli kültürlerde totem haline dönüştürülürken aynı zamanda bereketin de sembolü olmuştur. Toprak ve çiftçi arasındaki iki yönlü etkileşim, bu türdeki sanatsal sözlerin ilk çıkışına kaynaklık etmiş olması muhtemeldir.

Sözlü halk yaratıcılığında holavar şeklinde geçen türkülerde "ho"ya kutsal bir varlıkmış gibi seslenilmesi oldukça ilginçtir. Bu durum, ilkel dönemlerdeki hayvanlara kutsallık atfedilmesinin tipik bir örneği olması bakımından hayli önemlidir:

***Ho**lara*	***Ho**lara dilek*
Qurban kəsək	*Etdim*
***Ho**lar*	*Sübh üstü murada*
Taxıl bol olsun.	*Yetdim*
*A **ho**lara!*	
***Ho**lara!*	
*Yağış göndər **ho**lara!*	*(Nebiyev, 2009: 193-194).*

[4] J. P. Roux, eski toplumlarda kadının toplumdaki pasif konumu ve ekonomik rolü sebebiyle eylem ve ritüellerin erkil biçimde düşünüleceğini; ışığın, hayvanın, bitkilerin, dölleyici unsurların erkil olması gerektiğinin sanılacağını ifade etmiştir. Bk. (Roux, 1998: 143).

İlk aşamalarda holavarlar sadece çifte sürülen hayvana hitaben söylenen ve çiftçi kültüründe bolca kullanılan "hooo", "holaaa" "ho ha" "halaaa", "hay daaa" vb. seslerden oluşurken zamanla mısra ve sözler eklenmiş ve hece veznine yaklaştırılmıştır. Sesler, belirli ritimlerle yinelenerek hayvanların kontrolünü sağlama ve seslere karşı koşullanma amaçlanmış ve aynı zamanda boyunduruk ve hayvanın yürüyüş sesleri ilk ezgisel formları oluşturmuştur.

Qovut oldu,

Huş, ho!

Qara kəlim, huş, ho!

Ala kəlim, huş, ho! (Nebiyev, 2009: 192).

Nakarat kısmında yer alan "qara kəlim" "ala kəlim" ifadeleri bazı örneklerde değişmiş, "kalça kəlim", "ana kəlim" şekline dönüşmüştür. Azad Nebiyev, sözlü gelenekte nakaratsız ekinci nağmesine tesadüf edilmediğini belirtmiştir (Nebiyev, 2009: 192)

Holavarların doğuş evrelerinde hayvanlara seslenme ünlemlerinin çeşitli aşamalardan geçerek estetik özellikler kazandıkları görülmektedir. Bu seslenme ünlemlerine çeşitli sıfatlar eklenerek ezginin de yardımıyla holavarların dörtlüklere ve bayatı şekline doğru bir gelişim gösterdiği düşünülebilir.

Boyun yerin yağlaram	*Kətan üstü ağ gələr*
Pis gözleri dağlaram	*Kotançıya yağ gələr*
Kotanımı sındırsan	*Daşdan aşır kotanı*
Sübh üstəcən ağlaram	*Qabaq yeri bağ gələr*
Ho, ho, ho,	*Ho, ho, ho,*
Ho, ho, ho...	*Ho, ho, ho... (Nebiyev, 2009: 192-193).*

Biçimsel açıdan holavarların çoğunlukla bayatı şeklinde ve 7'li hece ölçüsüyle oluştukları görülmektedir. Bu dörtlüklerin uyak şeması "aaxa" şeklindedir. Ancak âşık tarzındaki atışma şiirlerine benzer karşılıklı konuşma, tekerleme ve kavuştak eklenmiş bent şeklinde olanları da bulunmaktadır. Aşağıda kullanılan metinler Behlül Abdulla'nın (2001: 10-30) eserinden alınmıştır:

Bayatı Tarzında:

Qaşqa kəlim boz, ala	_____ a	
Tarlaya saldım yola	_____ a	Tam uyak
Tay öküzlə iş aşmaz	_____ x	7'li hece ölçüsü
Öküz gərək cüt ola.	_____ a	
Dağ döşünde yatana	_____ a	
Gün gədər ay batana	_____ a	Tam uyak ve ekli redif
Qara öküz qarğıyar	_____ x	7'li hece ölçüsü
Cütün maçın tutana.	_____ a	
Gün düşdü qar üstünə	_____ a	
Bağçada bar üstünə	_____ a	Tam uyak ve sözcüklü redif
Tənbəl yatan öküzün	_____ x	7'li hece ölçüsü
Quşlar qonar üstünə.	_____ a	
Qara kəl gədər işə	_____ a	
Qorxum var bağrı bişə	_____ a	Yarım uyak ve ekli redif
Nola bir bulud kələ	_____ x	7'li hece ölçüsü
Yağış yağa, nem düşə.	_____ a	

Âşık Şiiri Tarzında:

Ekinci: *Sarı öküz səndən budu diləyim*
Bir günlüyü tamam kərək əkəsən
İstəmirəm axşamadək çəkəsən
El töhmətin üstümüzə tökəsən

Öküz: *Sən havaxtda mənim gördün işimi*
Qoymayırsan dinc saxlayım başımı
Qoyundan keçidən ver yoldaşımı
Gör mən onlar ilə necə çəkərəm.

Ekinci: *Yaxşı olsan yiyən səni satmazdı*
Yarımçıq zəmidə işi yatmazdı
Həftədə üç günü mala qatmazdı
Hər il yarım kəviz toum əkəsən.

Öküz: *Öküzün yiyəsi olmasın naşı*
Payızda işlədib saxlasın qışı
Belimə minməsə arvadla kişi
Boyunduruq altda quş tək səkərəm.

Tekerleme Tarzında:

Unluq boşalıb
Neçə zamandı
Arpa qurtarıb
Süfrə yavandı
Haylamışam hayıma
Yetişib harayıma
Atını çapıb gəlib
Kündəsin yapıb gəlib
Caddı cavandı
Kasıba hayandı

Sarı buğda kəhrəba
Doldu furqon araba
Caddı cavandı
Qonaq qovandı
Gəlin boğandı
Caddı cavandı
Kasıba hayandı.

Kavuştaklı olanlar:

Tarlada tər tökərəm
Hər yaz səni əkərəm
Hər nazını çəkərəm
Sarı sünbülüm sarı
Sarı sünbülüm sarı.

Eli günü bəzərsən
Gözlər üstə gəzərsən
Hər gözəldən gözəlsən
Sarı sünbülüm sarı
Sarı sünbülüm sarı.

Koyunların kuzulama, döllenme, göç zamanı, yünlerinin kırkılması vb. dönemlerinde çobanlar, bu faaliyetleri törensel bir şekilde icra etmektedir. Anadolu'da saya gezme oyunlarında olduğu gibi Azerbaycan'da da ritüel kaynaklı seyirlik oyunların hayvanlarla ilgili çeşitli dönemlerde icra edilmiş olması muhtemeldir. Halk şiirinin ilk iş türküleri olarak kabul edilen sayacı nağmeleri, konar-göçer toplulukların ürünleri olarak düşünülmüştür.

Sayacı nağmeleri bugün çoğunlukla bayatı tarzında söylenmektedir. Ancak diğer biçimlerde söylenen nağmeler de vardır. Aşağıda sayacının alkış sözlerinin bulunduğu bir metin verilmiştir:

Salaməleyk say bəylər
Bir-birindən yey bəylər!
Saya gəldi gördünüz
Salam verdi aldınız
Alnı təpəl qoç quzu
Sayaçıya verdiniz
Siz sayadan qorxmursuz
Səfa yurda qonmursuz
Səfa olsun yurdunuz!
Ulamasın qurdunuz!
Aç getsin avanınız
Tox gəlsin çobanınız
Bu saya yaxşı saya
Həm çeşməyə həm çaya
Həm ülkərə həm aya
Həm yoxsula həm baya.

Aşağıda bayatı tarzında söylenen sayacı nağmelerinden örnekler verilmiştir.

Nənəm qarala qoyun
Bənzər marala qoyun
Çoban yununu qırxıb
Basar xarala qoyun.
Qoyunun üçü gəldi
Dolandı köçü gəldi
Sürünün qabağında
Bir ala keçi gəldi.
Saya-saya sayadan
Qoyun gəlir qayadan
Sayaçıya pay verin
Damazlığı mayadan.

Aşağıdaki metin kavuştaklı bir sayacı nağmesidir:

Haramı gəldi
Qoyunu basdı
Bənək ha, a bənək ha
Bənək ha, a bənək ha.
Səhər ertə yəl əsdi
O yel səbrimi kəsdi
Bənək ha, a bənək ha
Bənək ha, a bənək ha.

Sonuç

Holavar ve sayacı nağmesi olarak adlandırılan emek nağmeleri, ilkel topluluk dönemlerinden bugüne uzanan eski halk şiiri türleridir. Tarım ve hayvancılığın başlangıç zamanlarında çeşitli biçimlerde bazı hayvanlara seslenme ünlemleri, belirli formlardan geçerek zaman içinde estetik bir hüviyet kazanmıştır. Önceleri serbest nazmın örneklerini teşkil ederken, sonraları Türk halk şiirinin belirli şekillerinin de etkisiyle ölçülü şiirler haline gelmiş, birçoğu bayatı tarzında söylenmeye başlanmıştır. Bazıları ise tekerleme, kavuştaklı türkü, âşık şiiri tarzları vb. biçimlerde varlığını sürdürmüştür. Genellikle 6, 7 ve 8'li hece ölçüsü bu türlerde yaygındır.

Konu yönünden ele alındığında, bu türlerde iş sürecinde yapılan faaliyet hakkında bilgi verildiği; emek, iş aletleri, yardımcı güçler, çifte koşulan hayvanlar ve sürü hayvanlarının övüldüğü; toplumsal bilinçte kalan ilkel dönemlerdeki eski inançlara ait unsurların yer aldığı görülmektedir. Ağırlıklı olarak kişileştirme, benzetme, intak gibi söz sanatları kullanılmıştır.

İşlevsel açıdan değerlendirildiğinde holavarların çifte koşulan hayvanların kontrolünü sağlamak, onlara komut vermek, işi kolaylaştırmak, çalışırken eğlenmek gibi işlevlerinin olduğu görülmektedir. Diğer yandan sayacı nağmeleri, sürüleri kontrol altında tutmak, şartlı refleks oluşturarak belirli ritmik seslerin yardımıyla sürüyü yönlendirmek, çobanla güttüğü hayvanlar arasında bir çeşit etkileşimi sağlamak vb. işlevlere sahiptir.

Bu türlerde icracılar, çift süren, tarlada çalışan çiftçiler ile hayvan güden çobanlar ve saya gezme gibi ritüel oyunlarda rolü olan oyunculardır. İcracıların holavar ve sayacı nağmelerini meslek geleneği içinde edindikleri deneyimlerle öğrendikleri söylenebilir. Özellikle çobanların kendi aralarındaki etkileşimleri, icra geleneğinde önemli rol oynar. Çobanlar, sayacı nağmelerini icra ederken kaval ve ıslık sesleri ile ritmik sesler kullanırlar. Holavar söyleyen çiftçiler de müzik aleti kullanmasalar da ritmik bazı ünlem sözleri ile ıslık sesini icrada eşlik sesleri şeklinde kullanırlar. Bu türlerin kendilerine özgü ezgileri oluşmuştur.

Azerbaycan'da varlığını bugün de sürdüren holavar ve sayacı nağmeleri, en eski halk şiiri türleri hakkında bize bilgi veren türlerdir. Ortak Türk kültürü mirası içinde değerlendirilebilecek ve kökeni çok eskilere dayanan bu türler üzerinde daha kapsamlı çalışmalara ihtiyaç vardır.

KAYNAKÇA

Abdulla, Behlul. Azərbaycan Şifahi Xalq Ədəbiyyatı I. Bakı: Yeni Nəşrlər Evi, 2001.

Ağayev, Ramiz. (2000). "Halk Yaratıcılığının Kaynakları". Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi 14 (2000): 55-58.

Ahundov, Ehliman. Azerbaycan Halk Yazını Örnekleri. Akt. Semih Tezcan. Ankara: TDK Yayınları, 1994.

Akkoyunlu, Ziyat. "Kerkük Ağzında Mani ve Horyatlara Dair". Kardaşlık Dergisi 1-2 (1999): 31-34.

Efendiyev, Paşa. Azerbaycan Şifahi Xalq Ədəbiyyatı. Bakı: Maarif Nəşriyyatı, 1981.

Eliyva, Xeyale. "M. H. Təhmasibin 'Xalq Ədəbiyyatımızda Merasim və Mövsüm Nağmələri' Əsəri Haqqında". Azərbaycan Şifahi Xalq Ədəbiyyatına Dair Tədqiqlər XXIV (2007): 125-142.

Hacıyeva, Maarife ve diğer. Azerbaycan Folklor ve Etnografya Sözlüğü. Ankara: Kültür Bakanlığı HAGEM Yayınları, 1999.

Kafkasyalı, Ali. İran Türk Edebiyatı Antolojisi I. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2002.

Mirahmedov, Eziz. Edebiyatşünaslıg Ensiklopedik Lüğeti. Bakı: Neşriyyat Poligrafiya Birliği, 1998.

Nebiyev, Azad. Azərbaycan Xalq Ədəbiyyatı. Bakı: Çıraq Neşriyyat, 2009.

Roux, Jean-Paul. (1998). Türklerin ve Moğolların Eski Dini. Çev. Aykut Kazancıgil. İstanbul: İşaret Yayınları.